

Литература:

1. Конвенция Организации Объединенных Наций по морскому праву от 10.12.1982.
2. Соглашение «об осуществлении Части XI Конвенции Организации Объединенных Наций по морскому праву от 10 декабря 1982 года» от 1994 г.
3. Международное право: уч., под ред. Ю. М. Колосова и В. И. Кузнецова/
4. Имнадзе Л. Б. Правовой режим международного района морского дна: автореф.
5. Гудев П. Эволюция морской политики США // Международные процессы. – 2012. – № 2.

Научный руководитель: Трушкевич А. А., ассистент кафедры международного права Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого.

О. Г. Ганжа, А. В. Коротких¹

ВІД ВНУТРІШНЬОГО КОНФЛІКТУ ДО ГЛОБАЛЬНОЇ ЯДЕРНОЇ БЕЗПЕКИ: УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ НА ВАГУ СВІТОВОГО

Після закінчення Другої світової війни людство було стурбоване питанням забезпечення міжнародного миру і безпеки, що привело до створення Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) – безпрецедентної організації, покликаної «вживати ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загрози миру і придушення актів агресії» (ч. 1 ст. 1 Статуту ООН). Однак загрози і виклики світовій безпеці з середини ХХ ст. не перестали існувати, а еволюціонували на вищій щабель градації, центральним моментом котрого є загроза ядерної війни. І хоча останніми роками, як вказують вітчизняні вчені, напруження навколо цієї проблеми дещо зменшилося, проте не остаточно: небезпека ядерної війни не знята й існуватиме до тих часів, доки на озброєнні сучасних держав залишається ядерна зброя масового знищення [9, с. 200].

З метою вирішення цієї проблеми 27.10.2016 року Спецкомітет ООН виявив намір ініціювати переговори про повну заборону ядерної зброї, ухваливши відповідну резолюцію. У цьому документі йдеться, зокрема, про

---

¹ Студенти 4 курсу Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

те, що будь-яке застосування ядерної зброї може мати «катастрофічні гуманітарні наслідки» [8]. Більше того, якщо взяти до уваги нещодавні політичні події, які і стануть предметом нашого дослідження,»настав вдалий час для того, щоб усі держави, котрі володіють ядерною зброєю, вжили ефективних заходів у галузі роззброєння з метою ліквідації цієї зброї» (п. 1 Резолюції 60/70 «Ядерне роззброєння», ухваленої Генеральною Асамблеєю ООН від 08.12.2005 року). Адже, за влучним твердженням Р. Хігса, всі розуміють, що у вогні ядерних вибухів та їх немислимих наслідків людське суспільство в тому його вигляді, в якому воно існує нині, та й, можливо, саме людство, може зникнути [13, с. 454].

Однак, незважаючи на те, що ООН об'єднала під своєю егідою майже всі цивілізовані країни світу, державам задля забезпечення миру і безпеки на власній території не заборонено вживати спеціальних, додаткових заходів, одним із яких, як зазначають Р. А. Каламкарян та Ю. І. Мігачов, є міжнародні гарантії. Останні полягають у тому, що одна або кілька держав зобов'язуються у випадку необхідності вжити певних заходів, щоби змусити іншу державу або держави виконувати договір. Це своєрідний вид гарантії-поручительства з боку третьої держави або держав [5, с. 212].

Такою міжнародною гарантією для України 05.12.1994 року став Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 01.07.1968 року (далі – Будапештський меморандум), котрий підписали керівники трьох ядерних держав: Дж. Мейджор (Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії), Б. Єльцин (Російська Федерація) та У. Клінтон (Сполучені Штати Америки), а також Президент України Л. Кучма. Після ознайомлення з положенням п. «а» ч. 1 ст. 2 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року не виникає сумнівів у тому, що, незважаючи на свою назву, Будапештський меморандум є одним із різновидів міжнародних договорів.

Так, підписуючи Будапештський меморандум, Російська Федерація, поряд із іншими державами, зобов'язалася, серед іншого, «поважати незалежність і суверенітет та наявні кордони України», а також «утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України, і що ніяка їхня зброя ніколи не буде використовуватися проти України, крім цілей самооборони або будь-яким іншим чином згідно зі Статутом ООН».

Дві інші ядерні держави – Китай і Франція – офіційно висловили Україні аналогічні гарантії у формі відповідних заяв (Заява уряду КНР від 04.12.1994 року і Декларація Франції із супровідним листом Президен-

та Ф. Міттерана від 05.12.1994 року), головною відмінністю котрих від змісту Будапештського меморандуму є відсутність пункту про обов'язкове проведення консультацій у разі виникнення особливих ситуацій, які стосуються цих зобов'язань [7, с. 28].

Будапештський меморандум було порушено у 2014 р. однією зі сторін договору – Російською Федерацією, недотримання котрою ряду взятих на себе зобов'язань підтверджено низкою міжнародних документів. Ідеться перш за все про порушення територіальної цілісності України у зв'язку з анексією Криму та веденням бойових дій на Сході України.

Так, Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН про територіальну цілісність України № 68/262 від 27.03.2014 року було підтверджено територіальну цілісність України «у міжнародно визнаних кордонах» і визнано незаконним референдум, проведений в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі 16.03.2014 року. Радою Європи було ухвалено низку рішень на підтримку незалежності, територіальної цілісності й суверенітету України. Важливою в цьому контексті є Резолюція ПАРС № 1988 від 09.04.2014 року «Останні події в Україні: виклики функціонуванню демократичних інституцій», у якій засуджуються дії Російської Федерації на порушення суверенітету і територіальної цілісності України, стверджується про незаконність референдуму, зазначається, що результати такого «референдуму» та незаконна анексія Криму Росією не визнаються Радою Європи.

Щодо визнання неправомірності дій Російської Федерації на Сході України велике значення має Резолюція ПАРС № 14130 «Про політичні наслідки агресії Росії в Україні» від 12.10.2016 року, де збройний конфлікт на території України названо «російською агресією». Резолюція ПАРС № 14139 «Про порушення прав людини на українських територіях, які не контролюються урядом України» від 12.10.2016 року офіційно визнає, що Російська Федерація здійснює контроль за окупованими територіями Східної України і де-факто керує режимами терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», створених за підтримки й під контролем Російської Федерації, що не мають будь-якої легітимності у відповідності з українським або міжнародним правом.

Отже, Російська Федерація, як і будь-який інший суб'єкт міжнародного права, не має відступати від принципу «*pacta sunt servanda*» (договори повинні дотримуватися), адже без нього, як зазначається в рішенні Міжнародного арбітражу 1903 р. у справі Рудлова (Rudloff case) між США і Венесуелою, міжнародне право було би просто посміховиськом [4, с. 52].

Важливу роль у дотриманні принципу «*pacta sunt servanda*», на ряду з іншими міжнародними документами, відіграв Статут ООН, з прийняттям

котрого загроза силою або її застосування були заборонені, за винятком випадків індивідуальної або колективної самооборони, але до прийняття необхідних дій для підтримання міжнародного миру і безпеки Радою Безпеки ООН (ст. 51 Статуту). Так, Статут ООН передбачає низку заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети, котрі можуть бути зведені до наступних: 1) сприяння мирному врегулюванню міжнародного спору самими заінтересованими сторонами; 2) при недостатності першого методу – винесення Радою Безпеки ООН рішення по цьому спору, обов'язкового для обох сторін; 3) при невиконанні однією зі сторін цього рішення – вжиття щодо неї заходів примусу, аж до застосування збройної сили [6, с. 360].

Для дослідження поставленої нами проблематики слід зупинитися на двох моментах: по-перше, визначити, до якої категорії конфліктів належать анексія Автономної Республіки Крим та збройна агресія на Сході України, або, інакше кажучи, чи є цей спір «міжнародним»; по-друге, чи порушує правило «одностайності великих держав», яке часто називають «правом вето» [5, с. 243], принцип суверенної рівності держав – членів ООН.

Вважається, що втручання ООН належить лише до сфери взаємовідносин між державами, а не до сфери внутрішніх справ тієї чи іншої окремої держави. Отже, мова йде про принцип невтручання під час внутрішніх збройних конфліктів. Однак, як зазначають вітчизняні вчені, міжнародна спільнота не може утримуватися від їх урегулювання, оскільки за кількістю людських жертв і руйнаціями такі конфлікти інколи перевищують міжнародні. У зв'язку з цим активно обговорюється питання гуманітарної інтервенції, яку застосовують одна або кілька держав щодо країни, де відбувається такий конфлікт. Проте військові дії окремої (окремих) держав рідко дають позитивний результат і засуджуються міжнародною спільнотою як такі, що суперечать міжнародному праву. Загальновизнаним є право на застосування сили з метою врегулювання збройного конфлікту неміжнародного характеру ООН, за рішенням Ради Безпеки [3, с. 170]. Більше того, як справедливо відзначає Дж. Бест, навряд чи який-небудь збройний конфлікт, на перший погляд у чистому вигляді «міжнародний» (список таких не надто довгий), не містив би в собі елементів внутрішньої боротьби, і навряд чи який-небудь зі збройних конфліктів, котрі зовнішньо виглядають як «не міжнародні», був би вільним від втручання ззовні в тій чи іншій із численних форм [1, с. 332].

Тому, незважаючи на те, чи є анексія Автономної Республіки Крим та збройний конфлікт на Сході України «внутрішніми», або ж «гуманітарною інтервенцією» з боку іншої держави, ситуація являє собою загрозу миру й безпеці не тільки для Української держави, вона вже набула характеру інтернаці-

ональної. Збройний конфлікт на території України, безперечно, перейшов у пласт політичного, і за інших обставин давно вже мав бути поставлений на порядок денний Ради Безпеки ООН. І тут якраз логічно відповісти на друге поставлене нами запитання – про співвідношення правила «одностайності великих держав» та принципу суверенної рівності членів ООН.

На Раду Безпеки ООН, відповідно до ч. 1 ст. 24 Статуту, покладено головну відповідальність за підтримку міжнародного миру та безпеки. Тому цей орган має право ухвалювати обов'язкові для виконання рішення по спору, а у випадку невиконання такого рішення – застосовувати заходи примусу, в тому числі збройну силу. Однак подеколи деякими західними державами робляться спроби ревізії Статуту ООН, предметом котрих був і залишається принцип одностайності постійних членів Ради Безпеки ООН – ключовий принцип Статуту, що відображає необхідність узгодженого прийняття рішень, особливо в такому питанні великої значущості, як збереження міжнародного миру і безпеки, припинення актів агресії. Без цього принципу, як зазначає А. М. Талалаєв, були б немислимыми ні створення, ні життєздатність ООН в умовах існування в сучасному світі держав з різноманітним суспільним ладом. Принцип одностайності постійних членів Ради Безпеки ООН покликаний, на думку вченого, служити гарантією проти перетворення Ради Безпеки ООН на інструмент чи знаряддя того чи іншого окремого угруповання держав. Небезпека такого роду, як показав практичний досвід, неодноразово виникала за час існування ООН [10, с. 193, 194].

Однак при такому підході до голосування та ухвалення рішень Статут ООН фактично виходить із неможливості примусових дій щодо будь – якого постійного члена Ради Безпеки ООН, оскільки він може накласти вето на відповідне рішення і, безумовно, як показала практика голосування останніх років Російською Федерацією, зробить це. Основи для такого підходу, природно, не юридичні, а політичні. Так, наприклад, при обговоренні в 1945 р. Статуту ООН з метою його ратифікації в Сенаті США на запитання «Що буде, коли один із п'яти постійних членів Ради Безпеки ООН використає правило одностайності, щоби зупинити примусові дії проти самого себе?» державний секретар США відповів: «Якщо одна з цих націй коли-небудь піде шляхом агресії, результатом стане ще більша війна, і байдуже, якими будуть постанови про членство і голосування в Раді Безпеки ООН». Стосовно цього вже в офіційному британському коментарі Статуту ООН записано, що «примусову дію ООН не може бути прийнято проти якої-небудь великої держави без великої війни. Якщо виникне така ситуація, то ООН не зможе виконати своїх цілей» [12, с. 8, 9].

«Право вето» тісно пов'язане з володінням постійними членами Ради Безпеки ООН ядерною зброєю. Тому щоби повною мірою відповісти на запитання про те, чи порушує правило «одностайності великих держав» принцип суверенної рівності держав – членів ООН, слід звернути увагу на те, яким чином володіння ядерною зброєю впливає на розвиток міжнародної політики.

Як правильно вказав суддя Ши Йонг у своїй приватній заяві по справі про правомірність використання ядерної зброї від 08.07.1996 року, сучасний світ спочиває на принципі суверенної рівності держав. Тому прикро, що головний судовий орган ООН при ухваленні відповідального рішення намагався керуватися думкою п'яти великих держав [2, с. 370]. Фахівець також відзначив, що практика стримування входить до сфери міжнародної політики, а не до сфери права. Політика ядерного стримування ймовірніше повинна бути об'єктом правового регулювання, а не *vice versa*. Суд при визначенні чинного права не може звертати на неї уваги, оскільки, вчинивши так, він забезпечуватиме відповідність цього права потребам політики стримування. Окрім того держави, котрі дотримуються політики стримування, незважаючи на свою могутність, являють собою меншу частину міжнародного співтовариства, заснованого на принципі суверенної рівності [11, с. 176].

Отже, незважаючи на задекларований принцип суверенної рівності держав – членів ООН, фактично важелі управління залишаються у держав, котрі дотримуються політики стримування, а отже – володіють ядерною зброєю. Звідси маємо, що ядерне стримування є окремим механізмом запобігання агресії, політичним запобіжником застосування зброї проти будь-якої з ядерних країн.

Підсумовуючи попередні висновки, можна виділити чотири варіанти заходів, котрі могли би впливати на розвиток сценарію на території України:

1. Вирішення ситуації Радою Безпеки ООН. Рішення про застосування сили з метою врегулювання збройного конфлікту на території України можливе лише у випадку голосування за нього на засіданні Ради Безпеки ООН. Однак існування «права вето» у одного з постійних членів – Російської Федерації, котра фактично є однією зі сторін спору, унеможлиблює вирішення ситуації тією організацією, яка покликана забезпечувати мир і безпеку в усьому світі.

2. Політика ядерного стримування. Володіння ядерною зброєю є додатковою гарантією ненападу, стримуючим фактором для країни-агресора. Приєднавшись до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 16.11.1994 року, Україна позбавила себе цієї гарантії. Взагалі, ядерний варі-

ант захисту і стримування, як показала практика, є найбільш ефективним. Тому викликає занепокоєність володіння країни-агресора ядерною зброєю, оскільки саме Російська Федерація, поряд із іншими державами, взяла на себе «зобов'язання утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності». Саме тому світова тенденція ядерного роззброєння має стати головною метою ООН, оскільки загрози від застосування зброї масового знищення не виправдовують її мети. Однак допоки є хоч найменша загроза застосування ядерної зброї однією з країн, говорити про повне роззброєння немає сенсу. Актуальним у цьому плані є Консультативне рішення про правомірність використання ядерної зброї від 08.07.1996 року, в якому Міжнародний Суд ООН вказав, що «з'явленню як *lex lata* норми звичаєвого права, що конкретно забороняє застосування ядерної зброї як такої, заважають збережені протиріччя між *opinio juris*, що тільки зароджується, з одного боку, і все ще твердою прихильністю до практики стримування – з іншого» (пар. 73) [11, с. 175, 176].

3. Заходи колективної самооборони. Наразі в Україні немає союзницького договору, який би гарантував збройну допомогу в разі військового нападу третьої сторони. Проте під час відмови від ядерної зброї підписання Будапештського меморандуму Україною з трьома ядерними державами знаменувало появу додаткової гарантії миру і безпеки на українській території. Але російська агресія на території України звела нанівець «зобов'язання домагатися негайних дій з боку Ради Безпеки ООН». Отже, Україна вимушена шукати союзників, найперспективнішим із яких є Організація Північноатлантичного договору (далі – НАТО). Членство в НАТО могло би відкрити можливості для реалізації невід'ємного права на колективну самооборону, передбаченого Статутом ООН. А поки Україна залишається позаблоковою державою – розраховувати вона може тільки на власні сили, тобто на захист своєї територіальної цілісності в порядку здійснення індивідуальної самооборони.

4. Індивідуальна самооборона. Єдине право, яке ми повною мірою можемо реалізувати, – це право на індивідуальну самооборону, тобто самостійну відсіч збройній агресії. Як би ми не говорили про правові шляхи і механізми вирішення спору, міжнародні відносини засновані на політичній доцільності та ефективності прийняття тих чи інших рішень. Говорячи відверто, ніхто не захоче розпочинати військові дії на підтримку України проти країни з ядерним статусом. Та й сам Статут ООН як один із найважливіших актів сучасного міжнародного права, як зазначає І. Д. Левін, не може виходити лише з інтересів окремо взятих держав і націй, він виходить з інтересів

міжнародного спілкування держав, з інтересів міжнародного миру і загальної безпеки. Таким чином, мова йде про поєднання національних інтересів та міжнародного спілкування [6, с. 357]. Однак навряд чи можна погодитися з тим, що в умовах збройного конфлікту на території держави інтереси міжнародного спілкування превалюватимуть для неї над необхідністю збереження державного суверенітету, територіальної цілісності та інших цінностей, які п. 1 ст. 10 Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 01.07.1968 року умовно називає «найвищими інтересами країни».

Таким чином, допоки в Україні триває збройний конфлікт, питання про пошук ефективних засобів захисту територіальної цілісності «у міжнародно визнаних кордонах» залишається відкритим. Ситуація, в якій опинилася Україна, може бути вирішена наступними шляхами: 1) ревізія Статуту ООН у частині скасування непереборного «права вето» одного з постійних членів Ради Безпеки ООН, що уможливить прийняття цим органом рішення з урегулювання ситуації на території України; 2) повне ядерне роззброєння або набуття Україною статусу ядерної держави теоретично створило би ситуацію рівного статусу конфлікуючих держав, було би додатковим заходом стримування агресії; 3) участь у військовому блоці, союз про військову допомогу з іноземною державою або ж підписання будь-яких інших договорів, що змусили би союзника до здійснення заходів колективної самооборони.

Найголовнішим моментом, звісно ж, є питання ядерної безпеки. Світова спільнота занепокоєна цією проблемою, тому ніхто не наважиться на рішучі дії проти ядерної країни. Однак у політичний полон парадоксальної ситуації, в якій опинилася Україна, може потрапити будь-яка держава – член ООН. Тому цю проблему не можна залишати на самостійне врегулювання Україною і сліпо вважати конфлікт «внутрішнім», забезпечення миру й безпеки людства потребує нових шляхів її вирішення всією світовою спільнотою з одночасним запобіганням загрози виникнення ядерної війни.

Література:

1. Бест Дж. Война и право после 1945 г. / Джеффри Бест; пер. с англ. ИРИСЭН, М. Юмашева под ред. Ю. Юмашева и Ю. Кузнецова. – Москва: ИРИСЭН, Мысль, 2010. – 676 с.
2. Блищенко И. П., Дориа Ж. Прецеденты в международном публичном и частном праве. – 2-е изд., доп. – М.: Издательство МНИМП, 1999. – 472 с.
3. Державний суверенітет в умовах європейської інтеграції: Монографія / за ред. Ю. П. Битяка, І. В. Яковюка. – К.: Ред. журн. «Право України», 2012. – 336 с.
4. Каламкарян Р. А. Философия международного права / Р. А. Каламкарян; Ин-т гос. права РАН. – М.: Наука, 2006. – 207 с.

5. Каламкрян Р. А., Мигачев Ю. И. Международное право / Учебник. – М.: Изд-во Эксмо, 2004. – 688 с.
6. Левин И. Д. Суверенитет / Монография. – М.: Юридическое издательство МЮ СССР, 1948. – 375 с.
7. Лоссовський І. Будапештський меморандум як міжнародний договір, обов'язковий для виконання його гарантіями / І. Лоссовський//Віче. – 2015. – № 14. – С. 28–31.
8. ООН планирует начать переговоры о запрете ядерного оружия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dw.com/>
9. Проблеми модернізації політичних систем сучасності: Монографія / за заг. ред. Л. М. Герасіної, О. Г. Данильяна – Х.: Право, – 2008. – 320 с.
10. Талалаев А. Н. Право международных договоров. Действие и применение договоров / М.: Наука, 1985. – 294 с.
11. Толстых В. Л. Курс международного права / Учебник. – М.: «Волтерс-Клувер», 2009. – 1056 с.
12. Ушаков Н. Л. Правовое регулирование использования силы в международных отношениях. – М.: Ин-т государства и права РАН, 1997. – 96 с.
13. Хиггс Р. Кризис и Левиафан: Поворотные моменты роста американского правительства / Роберт Хиггс; пер. с англ. Б. С. Пинскера под ред. А. В. Куряева. – М.: ИРИСЭН, Мысль, 2010. – 500 с.

Науковий керівник: Маринів І. І., к.ю.н., асистент кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Є. А. Гапонова¹

СУЧАСНЕ КОСМІЧНЕ ПРАВО: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Сьогодні одним із важливих засобів реалізації геополітичних інтересів розвинених країн світу є космічна діяльність, складовими якої виступають фундаментальні та прикладні пошукові дослідження в космічному просторі; створення, виробництво і використання ракетної та космічної техніки в інтересах розвитку економіки, міжнародного співробітництва і вирішення оборонних завдань; проведення операцій на світовому ринку ракетно-космічної техніки і послуг; розповсюдження і впровадження прогресивних космічних технологій в інші галузі народногосподарського комплексу.

---

¹ Студентка 4 курсу Інституту прокуратури і кримінальної юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.